Journal of Social Sciences of Kahramanmaraş Sütçü İmam University
KSÜSBD
http://dergipark.gov.tr/ksusbd

ISSN 1304-8120 | **e-ISSN** 2149-2786

Araştırma Makalesi * Research Article

Milli Kimlik İnşasından İngiliz Kültür Propagandasına Halkevleri İdeolojisinin Evreleri (1932-1951)

From the Construction of National Identity to the Propaganda of British Culture: The Phases of the Ideology of the People's Houses (1932-1951)

Yasin ERCİLSİN
Dr. Öğr. Üyesi, Iğdır Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Iğdır/Türkiye
yasin.ercilsin@igdir.edu.tr
Orcid ID: 0000-0003-2090-4237

Öz: 1932 yılında kurulan halkevleri 27 yıllık Cumhuriyet Halk Fırkası iktidarının en dinamik kültür kurumları arasında yer almıştır. Avrupa'daki benzer halk eğitim kurumlarının incelenmesinin ardından kurulan halkevleri dokuz şubeye ayrılan çalışma sahasında vatandaşlara milli kültür eğitimi vermiştir. Zira Cumhuriyet Türkiye'sinin Osmanlı İmparatorluğu'ndan devraldığı toplum yapısı daha çok teolojik prensipler etrafında şekillenmişti. Ancak cumhuriyet, ulus devlet kimliği kapsamında milli ideolojiye sahip yeni bir toplumsal düzen inşa etme çabasındaydı. Bu çerçevede halkevlerinin toplumun en alt kademelerine kadar taşıdığı kültür eğitimi halkın ulus kimliği edinmesine katkı sağlamıştır. Halkevlerinde özellikle İslamiyet öncesi Türk tarihi eğitimine yer verilerek milli ideolojinin toplum nazarında kanıksanması amaçlanmıştır. Fakat II. Dünya Savaşı'nın ardından Sovyet Rusya'nın toprak talepleri Türkiye'nin İngiltere ve ABD ekseninde politikalar izlemesine sebebiyet vermiştir. Bu nedenle halkevlerinde de 1939 yılından sonra milli kültür eğitimi önemini yitirmiş, daha çok İngiliz kültür propagandasına hizmet eden çalışmalar yapılmıştır. Çalışmanın amacı milli kültür eğitiminden İngiliz kültür propagandasına uzanan halkevlerinin ideolojik serencamını arşiv belgeleri ışığında incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Halkevleri, milli kültür, İngiliz kültür propagandası.

Abstract: Founded in 1932, the People's Houses were among the most dynamic cultural institutions of the 27-year administration of the Republican People's Party. Founded after examining similar public education institutions in Europe, the People's Houses provided citizens with national cultural education in a field of work divided into nine sections. This was because the social structure that Republican Turkey inherited from the Ottoman Empire was shaped mostly around theological principles. However, the republic was in an effort to create a new social order with a national ideology within the scope of the nation-state identity. In this framework, the cultural education provided by the People's Houses to the lowest levels of society contributed to the acquisition of a national identity. The People's Houses especially included education on pre-Islamic Turkish history in order to popularize the national ideology. However, after World War II, Soviet Russia's territorial claims caused Turkey to pursue policies on the axis of Britain and the United States. For this reason, after 1939, national cultural education lost its importance in the People's Houses, and studies serving British cultural propaganda were carried out. The aim of this study is to examine the ideological journey of the People's Houses from national cultural education to British cultural propaganda in the light of archival documents.

Keywords: People's Houses, national culture, British cultural propaganda.

Geliş Tarihi:10.09.2024 *Kabul Tarihi:29.08.2025* *Yayın Tarihi:31.08.2025*
Atıf: Ercilsin, Y. (2025). Milli kimlik inşasından İngiliz kültür propagandasına halkevleri ideolojisinin evreleri (1932-1951). *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22*(2), 975-991. Doi:10.33437/ksusbd.1547772

GİRİŞ

Halk kavramı Osmanlı İmparatorluğu döneminde reaya, millet, eşhas anlamında kullanılmıştır (İlgazi, 2022: 2). II. Meşrutiyetin ilanının ardından birçok fikir akımının tartışıldığı süreçte ivme yakalayan halkçı ideoloji ise özellikle Halka Doğru, Türk Yurdu, Yeni Lisan gibi dergiler ile Türk Ocakları etrafında ideolojik bir hüviyet elde etmiştir. Milli Mücadele ve sonrasındaki süreçte ulus devlet anlayışı çerçevesinde "halk kavramı" ve "halkçılık" devlet ideolojisinin bir parçası olarak güçlü bir zemin bulmuştur. (Tuğluoğlu, 2005: 101-118; Arai, 2016: 159-165; Aydın, 2019: 133-141).

II. Meşrutiyet döneminden Millî Mücadele'ye uzanan sürecin sihirli kavramlarından biri olan halkçılık etkin bir çerçeve edinmiştir. Nitekim Halka Doğru dergisinde pek çok defa tartışılan halkçılık kavramı birçok kaynaktan beslenmiştir. Ziya Gökalp'in öncülüğünde çok yönlü şekilde tartışılan ulusal dayanışma esasına dayanan sınıfsız toplum yapısı, Fransız düşünce sisteminden etkilenilerek elde edilmişti. Gökalp, Emile Durkheim çizgisinde meslek esaslarını önceleyen tesanüt anlayışını savunmakta ve ideolojik halkçılığın tohumlarını atmaktaydı (Parla, 2018: 72; Yükselbaba, 2017: 193).

Yusuf Akçura çizgisine yakın aydınların zihin dünyasını şekillendiren, halka doğru gitmeyi amaçlayan halkçı anlayış ise Rus Narodnik hareketinin yansıması idi. Çarlık Rusya tebaası olan ancak uğradıkları takibat nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu'na sığınan Ahmet Ağayef gibi aydınlar Narodnik hareketinden etkilenmişlerdi. Bu çerçevede Türk Yurdu ve Halka Doğru dergilerinde aydın, halk ve devlet ilişkisine dair yayınlanan makalelerde halkçılığın kavramsal temelinin inşası amaçlanmaktaydı (Berkes, 2019: 207-208; Toprak, 2020: 136-137; Özkan, 2008: 289-309; Sakal, 1999: 18-20).

I. Dünya Savaşı'nın ardından Osmanlı toprakları işgal edilirken Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa liderliğinde başlayan Milli Mücadele sürecinde halkçılık güçlü bir zemin buldu. Zira Anadolu'da çoğunlukla İttihatçı kadrolar tarafından organize edilen kongreler süreci, halk temeline dayanmakta ve kitlesel psikolojiyi harekete geçirmeyi hedeflemekteydi (Tanör, 1998: 103; Akal, 2018: 325-330). Özellikle Çarlık Rusya'nın savaştan çekilmesi ve "Halk Sovyeti" adını taşıyan mahalli örgütlenmelerin topraklarını savunacak örgütlü mücadeleyi ortaya çıkarması, Anadolu'daki Millî Mücadeleyi de yakından etkiledi (Erdem, 2019: 49-60).

"Şûra Hükümeti" şeklinde Anadolu'ya yansıyan halkçı hükümet modelleri cumhuriyet sistemine de zemin hazırladı. Nitekim 1920 sonbaharında meclise "Halkçılık Programı" olarak gelen metin revize edilerek Teşkilat-ı Esasiye Kanunu adıyla yasalaştırıldı (Savran, 2023: 96; İstikbal, 1920: 1). Milli Mücadele sürecinin halk temelli yapılanma modeli ile yönetilmesi ve ardından cumhuriyet rejimine geçilmesi Halkçılığı etkin bir ideoloji haline getirdi. Neticede Türkiye Cumhuriyeti'nin en temel ideolojik formasyonlarından biri haline gelen halkçılık, Modern Türkiye'nin kurulması ve ülke sathında kurumsal olarak ulusal kimliğin oluşmasına hizmet edecek yapıların en temel argümanlarından biri oldu (Uzun, 2010: 236).

HALKÇI İDEOLOJİNİN KURUMSALLAŞMASI VE HALKEVLERİNE GİDEN SÜREÇ

1921 yılında kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunundaki "hâkimiyet bilâ kaydû şart milletindir" ifadesi Halkçı ideolojinin kurumsallaşmasının yolunu açan en önemli aşama idi. Zira modern Türkiye'nin kurumsal yapısının en güçlü dayanağı olan Büyük Millet Meclisi, bu kanun çerçevesinde idare edildi. Olağanüstü yetkilere haiz meclis Millî Mücadeleyi yönetmiş, padişahın fiili olarak faaliyetlerine devam ettiği süreçte halk iradesi kavramını kullanarak Anadolu'daki milli kuvvetlere dayanan savaşı başarılı bir şekilde yürütmüştü (Sabih, 1921: 1; Aslan, 2001: 115-120; Ceride-i Resmiye, 1921: 1; Aydınel, 1993: 351-355; Unat, 1957: 483-487).

Millî Mücadele'nin sonunda saltanat kaldırıldı ve İngiliz birliklerinin himayesinde İstanbul'dan ayrılan Sultan Vahidettin'in yerine Veliaht Abdülmecit yeni halife olarak tayin edildi. Neticede kişi hâkimiyetine son verilirken, halifenin yetkileri de meclisin çizdiği sınırlar çerçevesinde şekillendi. Saltanat'ın kaldırılmasının ardından 1923 yılında cumhuriyetin ilanı ile birlikte halk hâkimiyetine dayalı yönetim sistemi resmi olarak da tecelli etmiş oldu. Zira fiili olarak 1920 yılında Meclis-i Mebusan'ın işgalinin ardından Milli Mücadeleyi Büyük Millet Meclisi idare etmişti. İşgal sürecinde Sultan Vahdettin'in verdiği kararlar, meclis tarafından esaret altındaki padişaha zorla dayatılan uygulamaların

neticesi olarak nitelendirilmiş ve meclis nezdinde fiili karşılık bulmamıştı (Sami, Rasih ve Hilmi, 1923: 3-36).

Meclis iradesini kişi iradesinin üstünde gören Büyük Millet Meclisi'nde, Müdafaa-i Hukuk Grubu çatısı altında toplanan halkçı ve ulusal yapıların önemli bir kısmı modern Türkiye'deki halkçılığın en güçlü kurumlarından biri olan Halk Fırkası'nın da temelini oluşturdular. Zira 1920 yılında Osmanlı Mebûsan Meclisi'nde kurulan Felah-ı Vatan Grubu ve meclisin işgal kuvvetleri tarafından dağıtılmasının ardından Ankara'daki Büyük Millet Meclisi'nde organize olan Müdafaa-i Hukuk Grubu, Misak-ı Milli etrafında örgütlenmiş halkçı nüveler idi. Bu halkçı yapılar Milli Mücadele'nin ardından da Halk Fırkası'nın omurgasını oluşturdular. Böylece 1923 yılında kurulan Halk Fırkası, Milli Mücadele sürecindeki bölgesel şûralar ile ulusal iradeyi merkezileştiren Erzurum ve Sivas Kongrelerinin sonucunda ortaya çıkan halkçı kimliği temel almış oldu (Bardakçı, 2019: 146; Çevik, 2002: 399-416; Bal, 2022: 350-352).

Milli kuvvetlerin antiemperyalist savaşından doğan halkçı irade modern Türkiye'nin en tartışılmaz gücü niteliğine erişti. Öyle ki halk iradesini vurgulamak amacıyla Saltanat'ın kaldırıldığı gün "Hâkimiyet-i Milliye Bayramı" olarak kutlandı. Halkçı ideoloji ve halkçılık kavramının ivme kazanmasında rol oynayan radikal kararlardan biri de Hilafetin kaldırılması idi. Saltanatın kaldırıldığı süreçte yetkileri kısıtlanan Hilafet kurumu, Halife Abdülmecit Efendi'nin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin iradesi dışında hareket etmesi gerekçe gösterilerek 1924 yılında lağvedildi. Böylece meclisin üstünde hiçbir iradenin olmadığı kanunlaştırılmış oldu (İnan, 2018: 57-58; Kılıç, 1997: 187-201; TBMMZC, 1922: 300-316; Belen, 2023: 179-203; Sonyel, 1975: 257-264).

Halkçı ideolojinin önündeki engeller ortadan kaldırılırken, halkçılık kurumsal bir hüviyet elde edecek misyonu ülke sathında organize etmeye başlamıştı. Nitekim işgalden kurtarılan İzmir'de Şubat 1923'te İktisat Kongresi organize edildi. Cumhuriyete giden yolda ekonomik durumun tahlili yapılırken, Milli Mücadeleyi yöneten birinci meclis 1 Nisan 1923'te seçim kararı aldı. Halk Fırkasının ilk programı hüviyetinde olan "Dokuz Umde" yayınlandı. Askeri, siyasi, sosyal ve ekonomik şartların değerlendirildiği programda halkın tek temsilcisi olan meclise ve hâkimiyet-i milliyeye özellikle vurgu yapılmaktaydı (Kayıran ve Saygın, 2019: 27-70; Hâkimiyet-i Milliye, 09.04.1920).

Halk Fırkası'nın ilk kongresi 4-11 Eylül 1919'da toplanan Sivas Kongresi kabul edilirken, kuruluş tarihi ise 9 Eylül 1923 oldu. Yayınlanan yüz dört maddelik nizamname ile fırkanın kurumsal mekanizmasının inşa edilmesine başlandı (Halk Fırkası Nizamnamesi,1923: 4-19). 29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilanının ardından Mustafa Kemal Paşa halk iradesini temsilen cumhurreisi seçildi. Mustafa Kemal Paşa'ya göre mevcut sistemde halkı temsilen meclis vazifesini icra ederken, hükümet ise bütün halka ulaşan Halk Fırkası'na dayanmaktaydı (Mustafalı, 2023: 239-263).

Halkın genel vaziyetini anlamak ve halka doğru gidecek yapıları inşa etmek için öncelikle nüfusun özelliklerinin tespit edilmesi gerekiyordu. Cumhuriyet Türkiyesi'nin ilk nüfus sayımı 1927'de yapıldı. On üç milyon civarındaki nüfusun niceliğinin yanında nitelikleri de tespit edildi. Ancak halkın sosyokültürel ihtiyaçlarının karşılanması ve bireyin toplumsal mekanizmanın işlevsel bir parçası haline getirilmesinin önündeki engellerin aşılması gerekmekteydi. Bu aşamada ilk iş olarak kamu güvenliğinin tesisi ve halkın güvenlik kaygılarının giderilmesi gerekmekteydi (Umumi Nüfus Tahriri, 1929: 1-36).

Milli Mücadele sürecinde düzenli orduya karşı Saltanat ve Hilafet yanlısı bölgesel güç unsurları isyana girişmiş ancak isyan hareketleri neticesiz kalmıştı. Aynı şekilde sistematik bir yapı içerisinde yer almak istemeyen bazı "milli" kuvvetlerin de benzer girişimleri olmuştu. Neticede işgal süreci birçok cephede sona erdirilirken meclis hükümeti kazandığı başarıları Lozan Anlaşması ile taçlandırmıştı. Fakat dağlık bölgelerdeki asayiş sorunu ülke içindeki nüfusun sağlıklı şekilde kontrol edilerek planlı vatandaşlık eğitimine tabi tutulması için uzun bir sürece ihtiyaç vardı (Esengin, 1998; Dikici, 2008: 722; Küsmez, 2023: 1136-1365).

Cumhuriyetin ilanından halkevlerinin kuruluşuna kadar geçen dokuz yıllık süre zarfında Millet Mekteplerinin açılması, belediye sisteminin ülke sathında kurulması, kadınların toplumsal hayata kazandırılması, sosyal hayatın düzenlenmesi, çok partili siyasal yaşam denemeleri gibi birçok atılım gerçekleştirilmesine rağmen halk topyekûn kültür eğitimi almadığı için yüksek ölçekte bir başarı mümkün olmadı. Devrim ve atılımlarım başarı sağlaması için güçlü bir alt yapı üzerine kurulacak bütün

şehir, kasaba ve köylere kadar ulaşacak bilgi ağına ihtiyaç vardı. Daha önce Osmanlı toplumunun yapısı içinde örgütlenen ocak, vakıf, dernek, cemiyet ve dini birtakım yapıların da işlevsizleştirilmesi veyahut devrim kanunları çerçevesinde hizmet edecek fonksiyonlar ile donatılması gerekmekteydi (Atamtürk, Çavuşoğlu ve Danış, 2023: 2202-2218; İlgen, 2020: 126-147; Erdoğan Çelikkın, 2023: 264).

Bu süreçte şeyhlik, ağalık gibi toplumsal birtakım yapılar kendi otoritelerini kaybetmek istemiyor, devlet veya hükümet eliyle topluma ulaşacak iletişim kanallarını kısıtlayabiliyorlardı. Bu çerçevede tekke, zaviye ve türbeler kapatılmış toplum ile devlet arasındaki engeller ortadan kaldırılmış veyahut susturulmuştu. Ancak bu dönem oldukça sancılı geçmişti. Örneğin 1925'de Diyarbakır ve çevresinde patlak veren Şeyh Sait İsyanı, 1926 ile 1930 yılları arasında devam eden Ağrı İsyanları, 1930'daki Menemen Hadisesi gibi olaylar devlet otoritesi ve bölgesel güç unsurlarını karşı karşıya getiren kaotik olaylardı. Bu olayların sonunda edinilen tecrübeler neticesinde topluma ulaşacak kanalların yetki ve amaçları düzenlendi. Köy Kanunu, Belediye Kanunu ve Türk Vatandaşlığı Kanunu gibi düzenlemeler hayata geçirilerek sosyal devlet düzenine yardımcı olacak ana yapılar inşa edilmeye çalışıldı. Belediyelere çeşitli eğitim kurumları inşa edebilme ve çeşitli meslek gruplarını yetiştirebilme imkânı tanındı. Fakat bu düzenlemeler nitelikli toplumsal eğitimi sağlamaktan uzaktı. 1932 yılına gelindiğinde birçok ülkedeki örnek toplumsal kültür ve eğitim kurumları görevlendirilen uzmanlar tarafından incelenmişti. Halkevlerinin kurulması için gereken maddi alt yapı ve ideolojik planlama yapılarak harekete geçildi (Resmî Gazete, 07.04.1924; Resmi Gazete, 14.04.1930; Resmî Gazete, 04.06.1928; Bigat Akça, 2022: 47-77; Acar, 2019: 2934-2952).

HALKEVLERİNİN KURULUŞ SÜRECİ: İÇ VE DIŞ OLAYLARIN HALKÇI İDEOLOJİYE TESİRİ

Ülkenin iç güvenlik sorunlarının önemli bir kısmı bertaraf edilmiş, 1926'da Milli Mücadeleden beri devam eden birtakım İttihatçı kadroların Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa'ya karşı giriştiği iktidar mücadelesi etkisizleştirilmişti. Nitekim suikast ile alakalı görülen İttihatçılar yargılanarak idam, sürgün, hapis gibi çeşitli cezalara çarptırıldılar. Böylece isyanlar ve olası iktidar mücadelesine karşı keskin kararlar alınmış, hükümet idaresine karşı ülke içindeki aykırı yapılar da susturulmuş oldu. Milli Mücadele sürecinden 1927 yılına kadar İstanbul'dan uzak kalan Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa, nihayet İstanbul'a gitmiştir yahut gidebilmiştir. Böylelikle ülke idaresini hükümet tamamen eline almış ve halkçı politikaları uygulayabilecek zemini bulmuştur (Yavan, 2018: 97-116; Şirin, 2016: 258).

Dış politikada ise İngiltere ile Musul meselesi halledilmiş, Yunanistan ile mübadele sorununun çözümün de önemli aşamalar kaydedilmiştir. Ancak 1929 ekonomik buhranı hükümetin hareket sahasını ziyadesi ile kısıtlamıştır. Tüm bu iç ve dış gelişmeler Türkiye'yi bir restorasyon dönemine girmeye zorlamıştır. Süreci iyi analiz eden Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa, Akdeniz'de yükselen İtalya tehlikesine karşı bir yandan Akdeniz'de Balkan Antantı'na gidecek yolun taşlarını döşerken, bir yandan da yakın arkadaşlarından Fethi Bey'e destek vererek Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasının yolunu açmıştır (Özden, 2019: 52-60; Erdem, 2009: 93-128; Kelkitli, 2017: 423-443).

İlk kez birden fazla partinin katıldığı 1930 Belediye seçimlerine halkın katılımı teşvik edildi. Özellikle kadınların katılım sağlaması yönünde tamimler yayınlandı. Hatta Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa Ataerkil toplumun zihninde aşamadığı ön yargıları bertaraf etmesi için öncü bir yaklaşımda bulundu. Kız kardeşi Makbule Hanım'ı Serbest Cumhuriyet Fırkası'na katılması için teşvik etti. Fakat ülkenin kültür ve eğitim düzeyi süreci kavrayacak seviyede değildi. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın halk toplantıları olaylı geçerken, Başvekil İsmet İnönü ise muhalif cereyanlara karşı oldukça sert bir metot kullanmayı tercih ediyordu. 1930 yılında halkın sınıf ve kimlik farkı gözetmeksizin katıldığı seçimler önemli bir adım olsa da ülke sathında gereken neticeye ulaşılamadı (Ertem, 2010: 71-92; Çoban, 2022: 28-29; Resmî Gazete, 04.06.1928).

Ali Fethi Bey üç ay gibi kısa sürede partisini ilga ederken, rejim aleyhinde bulunan grupların desteklediği isyan hareketlerinden biri olan Menemen Hadisesi uzun yıllar sürecek tek partili süreci perçinledi. Neticede 1930 yılı Cumhuriyet Türkiye'si için büyük bir kırılmaya sebep oldu. 1928 yılında Vatandaşlık Kanunun yürürlüğe konulması ve "devletin dini İslam'dır" ibaresinin anayasadan çıkarılması ve toplumun bütün öğelerinin millet çatısı altında sınıfsız bir yapıda bütünleştirilmesi amaçlanmıştır. Ancak hedeflenen başarı seviyesi yakalanamamıştır. Nitekim kadınların siyasal ve toplumsal sahadaki yerinin halk nazarında yeterince anlaşılamadığı, muhalif siyasi yapıların aşırı birtakım gruplar tarafından sabote edilerek rejim karşıtlığına zemin hazırlanabileceği görülmüş oldu.

Bu nedenle Cumhuriyet Türkiyesi'nin devrimlerini koruyup devam ettirecek birey ve toplum yapısına ihtiyaç vardı. Nitekim 1930 yılında yayınlanan "Vatandaş İçin Medeni Bilgiler" kitabının amacını Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa "vatan çocuklarını en iyi vatandaş yetiştirmek" şeklinde ifade etmekteydi (Çubukçu, 1985: 573-576; Alakel, 2011: 14-20; Gürses, 2010: 235).

Cumhuriyetin ilk dokuz yılında burjuvaziden yeterli yatırım desteğini alamayan merkezi hükümet liberal ekonomi modelini geri planda bıraktı. Özellikle 1929 Dünya ekonomik buhranının ardından devletçi planlama ön plana çıkarıldı. Başvekil İsmet İnönü'nün Rusya gezisinin ardından alınacak kredi ile Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın alt yapısı oluşturulmaya başlandı. Rusya'dan alınan kredi sadece alt ve üst yapı yatırımları ile ilgili değil aynı zamanda eğitim ve kültür çalışmaları için de kolaylık sağladı. Nitekim Sovyet Rusya ile Türkiye ilişkileri bir ölçüde müttefikliği aşan Milli Mücadele sürecinde antiemperyalist kuvvetlere karşı verilen savaşa dayanmakta ve ideolojik bir takım yakınlaşmaları da içermekteydi. Bu nedenle Halkçılık ideolojisi ve halka doğru gitmeyi salık veren aydınların zihin dünyasındaki kavramsal zeminin önemli bir kısmı da Sovyet düşünce sistemine yakındı (Özder, 2017: 143-170; Soylu ve Yaktı, 2012: 368-371).

Bu süreçte Meşrutiyet Osmanlısından Cumhuriyet Türkiye'sine uzanan serüvendeki önemli düşünce kuruluşlarından biri de Türk Ocakları idi. "Türk" kavramının ulusal formasyona dönüşmesinde önemli bir işlev üstlenen Türk Ocakları, Cumhuriyetin ilanından sonra eski düzeni temsil eden bir kurum hüviyeti nazarında görülmeye başlandı. Nitekim gittiği bölgelerde Türk Ocaklarını ziyaret eden Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa, ocakların fikir kulübü biçiminden ziyade bütün toplumsal öğelerin birlikte hareket edebildiği devrim ideolojisine hizmet edecek, halkçı niteliği ön planda olan kurumsal bir yapıya dönüşmesini arzulamaktaydı. Mustafa Kemal Paşa yurt gezisinde ziyaret ettiği Türk Ocaklarında ocak mensuplarına hitaben milliyetçi düşüncenin halkın kalbinde hissedilecek şekilde "yüksek sesle" ifade edilmesi gerektiğini belirterek, faaliyetlerden yeterince memnun olmadığını dile getirmiştir (Akyüz, 1986: 201-228; Arıkan ve Deniz, 2004: 408). Neticede 1931'deki Cumhuriyet Halk Fırkası kurultayında Türk Ocakları kapatılmış, bütün borç ve varlıkları ile fırkaya devredilmiştir. Ocakların yerine kurulacak halkevlerinin planlamasına başlanmıştır. Halkevleri devrim ideolojisi çerçevesinde halk ile devlet arasındaki köprüyü inşa ederek daha da geliştirecek misyonun parçası olarak hayata geçirildi. Halkevleri sinema, konferans salonu gibi amme hizmeti verecek kurumsal yapının bir parçası olarak faaliyetlerine başladı (Özdemir ve Aktaş, 2011: 244).

Halkevlerinin açılış sürecinde halkçı ideolojiye yakın başka birtakım görüşler de ortaya çıktı. Bu düşünce ekollerinden biri de Kadro Hareketi idi. 1932 yılında çıkarılan Kadro dergisi etrafında toplanan Yakup Kadri, Şevket Süreyya, Vedat Nedim, İsmail Hüsrev, Burhan Asaf gibi aydınlar yeni bir ideolojik yol önermeye çalıştılar. Cumhuriyet devrimlerinin halk tarafından yeterli düzeyde kabul görmemesi, siyasi sahada özellikle Serbest Cumhuriyet Fırkası olayının başarısızlıkla sonuçlanması, liberal ekonomik modelin de yeterli ilerlemeyi sağlayamaması Kadro Hareketi'nin temel çıkış noktasını oluşturdu. Kadrocular "İnkılâbın ideolojisini" sistematik bir metoda dönüştürme amacını üstlenerek, devletçi anlayışa dayanan fakat toplum yararını önceleyen sınıfsal yapı yerine ulusal bir toplum yaratma idealindeydiler. Bu yönüyle Kadro Hareketi halkçı ideolojinin yerleşmesini amaçlıyordu. Kadro hareketi hem kapitalizmin hem de Marksizm'in Türkiye şartlarında sorunları çözmek için yeterli olmadığını, vahşi kapitalizmin ortaya çıkardığı sorunlara karşı Marksist mekanizmanın kesin bir çözüm üretemediğini savunmaktaydılar. Kadrocular, devletçi yapılanmayı model alarak halk yararına çalışmayı şiar edinecek bir sistem önerisi sunmaktaydılar. Şevket Süreyya'nın ifadesi ile *"halka rağmen ama halk için bir devlet"* düzeni inşa edilmeliydi. Neticede halkevleri birçok çevresel etkinin doğurduğu süreçten beslenerek on dokuz yıllık ilk faaliyet dönemini aralıksız devam ettirecekti (Sunar, 2004: 511-526; Ertan, 1993: 549-558; Demirci, 2015: 38).

HALKEVLERİNİN MİLLİ KÜLTÜR MİSYONU VE STRATEJİK HEDEFLERİ

1931 yılında açılmasına karar verilen halkevleri, 19 Şubat 1932'de 14 farklı il merkezindeki şubelerini açarak faaliyetlerine başladı. Rusya, Çekoslovakya, Macaristan ve İtalya'daki örnek kolektif toplum kurumları incelenerek kurulan halkevlerinin şube sayısı sadece dört ay içinde 34'e yükseldi. Dil, edebiyat, tarih, müze, temsil, sosyal yardım, güzel sanatlar, kütüphanecilik gibi birçok alanı içeren dokuz farklı şube kolu mevcuttu. Ankara Halkevi açılışında konuşan Halk Fırkası Genel Sekreteri Recep Peker halkevlerinin bütün toplumu "eşit" ve "şerefli" bir mevkide gören düşüncenin ürünü olarak

kurulduğunu belirtmiştir. Türk ulus kimliği çatısı altında bir kültür potası oluşturmak hedeflenmekteydi. Nitekim Ankara Halkevinin açılışında söylenen ant da *"Ey Türk Milleti! Birinci vazifen Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini dünya durdukça korumaktır"* ifadeleri kullanılmaktaydı (Hasar, 2024: 156; Doğaner, 2024: 1; Aydın, 2024: 453).

Halkevlerinin üstlendiği ideolojik ve kültürel misyon Türk kimliği olgusunu geliştirmekle birlikte, aynı zamanda Türkiye ve Sovyet Rusya arasındaki müttefikliğin devamını güçlendirecek argümanları da sağlıyordu. Zira II. Dünya Savaşı'na giden süreçte Japonya, Almanya ve İtalya'nın uyguladığı aşırı milliyetçi politikalardan uzakta kültüre dayalı milli bir sistemin inşası Sovyet Rusya ve Türkiye ittifakının dayandığı temelleri destekliyordu. Nitekim Rus Narodnik hareketinin bir parçası olan "Narodnidom" (Halkevi) adındaki toplum eğitim evleri de Türkiye'deki halkevleri modellerine örnek olabilecek fikir ve hareketleri içinde barındıran yapılardı (Çeçen, 2018: 81; Özdemir ve Aktaş 2011: 249). Ancak Sovyet Rusya ve Türkiye ilişkilerini ve dolayısıyla halkevleri ideolojisini etkileyen başka etkenler de mevcuttu. 1924 yılından itibaren Türkiye ile ilişkilerini güçlendirmeye başlayan Japonya, Pan-Asya milliyetçiliği çerçevesinde "Asya tektir" şiarına dayanan tarih ve kültür destekli politikalar üreterek Türkiye'yi Sovyet Rusya'ya karşı yanına çekmeye çalışıyordu. Japonya, Panislamizm stratejisi ile de Sovyet Rusya topraklarından ayrılarak Japonya'ya sığınan Türk ve Tatar grupları kullanarak Türkiye ile ideolojik yakınlık kurmayı hedeflemekteydi (Sicim Kaplan, 2023: 759-74; BCA. 543/44745-215349-6; Dündar, 2006: 148-176).

Ocak 1931'de Japon Prensi N. Takamatsu'nun Türkiye'yi ziyareti ve Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa'ya kılıç hediye etmesi Sovyet Rusya ve Türkiye ilişkilerinin geleceği açısından oldukça kritik bir köşe taşıydı (Özyürek, 2016: 15-28; Matsutani, 1994: 29). Mayıs 1931'de Türk Ocaklarının kapatılma kararı ve halkevlerinin açılış kararının verilmesinden tam bir yıl sonra Mayıs 1932'de Başvekil İsmet Paşa, Rusya ziyaretini gerçekleştirdi. Bu sırada halkevlerinin on dört şubesi faaliyete başlamıştı. Sovyet Rusya'nın sekiz milyon dolarlık kredi vaadi ile yurda dönen Türk heyetinin görüşmenin sıcak geçtiğini aktarmasının ardından halkevlerinin örgütlenme süreci hız kazandı. Özellikle 1 Mayıs kutlamalarına denk gelen Türk heyetinin Moskova ziyaretinin ardından kısa sürede halkevi sayısının otuz dörde ulaşması oldukça dikkat çekicidir. Bir başka dikkat çekici nokta ise Başvekil İsmet Paşa'nın Rusya seyahatine katılan Falih Rıfkı'nın bir yıl önce yayınladığı "Yeni Rusya" adlı eserinde Sovyet Rusya'nın toplum terbiye metotları ve halk eğitimi konusundaki örneklere yer vermesidir. "Rusya'dan ben bir ders getiriyorum: Bu ders, Türk ihtilâlini organize etmek, yeni gençliği yetiştirmek ve Türk cemiyetini bir kaç hamlede terbiye etmek usulleridir" ifadeleri ile toplumsal nizam ve yığın eğitimi üzerinde durmaktaydı. Dolayısıyla halkevlerinin örnek aldığı metodolojinin kökeninde Sovyet Rusya'dan devralınan formasyonların olması kaçınılmaz olmuştur (Müezzinoğlu, 2018: 249-260; Başaran, 2017: 218; Falih Rıfkı, 1931: 170). Ancak halkevlerindeki örgütlenme süreci ve Türk Ocaklarının kapatılması her ne kadar Sovyet Rusya ve Türkiye ilişkilerinin stratejik bir parçası olsa da işlevsel olarak aynı düzlemde faaliyet göstermemiştir. "Mete", "Attila", "Ulusal Ant", "Türklük Destanları" "Ergenekon" gibi konularda müsamereler, tarih öğretimi ve yayınlar yapılmış, Türk kimliği Türkiye dışındaki köklerinden de uzak tutulmamıştır (Şirin, 2010: 73-104; BCA. 30-10-0-0/117-817-1).

Bu çerçevede halkevlerinin yayın organlarında Türk Tarihi araştırmalarına yer verilerek, Türklüğün kökeni hakkındaki tarihi verilerin değerlendirilmesi yapılmaktaydı. "Birinci Türk Tarihi Kongresi" başlığı altında Türk tarihinin genel muhasebesine yer verilmekteydi. Akçuraoğlu Yusuf imzalı makalede Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerimde güç kaybettiğini ve İttihatçıların başarısız oldukları kaydedilmekteydi. Reisicumhur Mustafa Kemal Atatürk'ten ise "hakiki" ve "büyük" kumandan olarak bahsedilmekteydi. Makalede Afet İnan'ın Türk medeniyet tarihi ile ilgili söylediği "kafasını ve vicdanını en son terakki meşaleleriyle güneşlendirmeye karar vermiş olan Türk çocukları biliyor ve bildireceklerdir ki onlar 400 çadırlı bir aşiretten değil, on binlerce yıllık medeni, yüksek kabiliyetli bir millettir" cümlelerinin altı çizilmekteydi. Orta Asya'dan Ortadoğu'ya uzanan Türk tarihinin kökeni üzerine geniş değerlendirmeler yapılmaktaydı (Akçuraoğlu Yusuf, 1933: 26-28).

Halkevlerinin temsil şubelerinin oynadığı piyesler bir yandan milli duygu birlikteliğinin oluşmasına hizmet ederken, bir yandan da tarihi kahraman ve olayların ulusal köklere bağlı toplum dayanışmasını öne çıkarmaktaydı. Ulusal düşüncenin üretken kadroları tarafından yazılan metinler, toplumsal ruhun dokusuna uygun şekilde halkın anlayabileceği seviyedeki tarihi anlatılar ve piyeslere kaynaklık etmekteydi. Nitekim Fuat Köprülü, Reşat Nuri, Faruk Nafiz, Aka Gündüz, Yaşar Nabi gibi

isimlerin ürettiği çalışmalar temsil şubeleri tarafından sahnelenmekteydi. Ulusal düşüncenin parçası niteliğindeki eserlerin yanı sıra dünya edebiyat ve sanatının da uluslararası sahada kabul görmüş çalışmaları Anadolu'nun taşra kentlerine kadar ulaştırılmaktaydı (Tekerek, 2005: 22-23).

Halkevinin çıkardığı dergiler de halkevleri ideolojisine uygun hareket etmekteydi. Halkın var oluş mücadelesine istinaden "Ülkü", "Doğuş", "Yeniden Doğuş" gibi isimler kullanılmaktaydı. Halkevi dergilerinin bu isimleri kullanması tesadüf değildi. Zira Türk devriminin ve Milli Mücadelenin doğduğu ve yönetildiği yer olarak Ankara, Türk mitolojisindeki yeniden doğuşu simgeleyen "Ergenekon Destanı" ile eşdeğer tutulmaktaydı. Bu nedenle Türk'ün yeniden doğuşu ile özdeşleşen Ergenekon kavramı Halkevi ideolojisinin en temel parçalarından birini oluşturuyordu. Nitekim Behçet Kemal'in Ülkü Mecmuası'nda yayınlanan temsilinde Ankara ile özdeşleştirilen Ergenekon kavramı "Ergenekon efsanesi canlandırılmaktan ziyade Ankara şahikasında doğan güneşin büyüklüğünü ve eşsizliğini tarih çerçevesi içinde göstermek, Ergenekon'dan Ankara'yı görmek için yazılmış" ifadeleri ile takdim edilmekteydi (Behçet Kemal, 1933: 14)

Ankara Halkevi dergisi "Ülkü" bir süre sonra diğer halkevlerine gönderilmeye başlanınca "Halkevleri Mecmuası" ismini de kullanmıştır. Ülkü dergisi Şubat 1933'teki ilk sayısında amacını "yolculuk" metaforu ile açıklamaktaydı. "İleri gidişin hızı yolcuların ne için ve nereye gittiklerini bilmelerine bağlıdır. Bir ileri gidişte, kazanılacak mesafe ne kadar uzun, yenilecek zorluklar ne kadar çetin olursa bu bilgi şartı o kadar büyük ehemmiyet alır" ifadeleri kullanılarak, Cumhuriyet devrimlerinin bir süreci içerdiğini dolayısıyla toplumun zihnine yenilikleri işlemek ve dinamik bir yapı inşa etmenin doğru planlanacak hedeflere bağlı olduğu kaydedilmekteydi. "Karanlık devirleri arkada bırakarak şerefli ve aydınlık bir istikbale giden yeni neslin heyecanını beslemek, cemiyetin kanındaki inkılâp unsurlarını ısıtmak, ileri adımları sıkılaştırmak için ülkü" değerlendirilmesi yapılmaktaydı. Toplumsal ülkü birliği şiarının her bir nefere ulaşmak, milli dil, tarih, sanat ve kültüre hizmet vurgusu yapılmaktaydı (Ülkü, 1933: 1; Bilgi, 2001: 132; Atlı, 2013: 184).

Halkevi dergilerinde Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin çalışmaları, öz Türkçe, yurt koruma, köycülük, halk sağlığı, halk terbiyesi, fen bilimleri, müzik, resim, heykel, mimarlık, iktisat, ziraat, şiir, hikâye ve roman gibi birçok alanda tahlil ve tenkit içeren yazılara yer verilmekteydi. Halkevlerinin kültür milliyetçiliğine dayalı Türk kimliği inşa sürecinde Ortadoğu, Kafkasya, Balkanlar'dan gelerek Anadolu'da buluşan milli anasırın dış etkiye açık duygu ve düşünce yapısı da yeniden biçimlendirilmiştir. Örneğin Nazi Almanya'sının stratejisine uygun hareket eden Mehmet Emin Resulzade'nin yayınlarının Türkiye'ye girişini engellenmiştir. Zira Nazi Almanya'sı bir yandan Azerbaycan Türklerini himaye ve teşvik ederken bir yandan da Ermeni Taşnak yapılanmalarını da desteklemekten geri durmamıştır. Bu nedenle halkevleri ile inşa edilmek istenen Türk kimliği daha pragmatik özellikleri içinde barındıran ancak aidiyet köklerinden de kopmayan bir çerçeveyi kapsıyordu (Ülkü, 1933: 91-94; Perinçek, 2015: 127-136; BCA. 30-18-1-2/79-89-4/86-288).

Halkevi yayınlarında Avrupa'da yükselen "ırkçılık" ve teşkilatlanmalardan da bahsedilmekteydi. Örneğin "Hitler ve Fırkası" başlığını taşıyan makaleler de yer almaktaydı. "Rus Yazıcısı Aldanoftan, A. B" imzalı yazıda Hitlerin hayatına dair bilgilere yer veriliyordu. Hitlerin çocukluk, gençlik ve yükseliş yıllarının anlatıldığı yazıda Hitlerin kendi diktatörlüğünü kurmak istediğini ancak menfaatperest bir kişilikten ziyade idealist bir yapıda olduğunu düşünüyordu (Aldanoftan, 1933: 160-165). Selim Sırrı'nın kaleme aldığı makalede ise "İtalya'da Halk ve Gençlik Teşkilâtı" ele alınmaktaydı. Selim Sırrı'ya göre İtalyan Faşistleri Bolşevik idaresinin ortaya koyduğu içtimai eserleri taklit eden teşkilatlar inşa etmişlerdi. Ancak Selim Sırrı, İtalya'nın Rusya kadar zengin olmadığı ayrıca iki toplumun sınıf yapılarının da farklı olduğunu dile getirmekteydi. Faşizm teşkilatlarının beş yaşından on üç yaşına kadar bütün erkek ve kız çocuklarını himaye ve terbiye ettiğini kaydetmekteydi (Selim Sırrı, 1933: 241-242). İtalya ve Almanya'da Yahudilere karşı yükselen "ırkçılık" değerlendirilerek, Yahudilerin de Rusya, İngiltere, Fransa ve İspanya'da anti-faşist cephede yer aldıklarına değiniliyordu (P. Gentizon, 1938: 65-68).

Dış kaynaklı tesirlerin halkevlerinin çalışmalarını sekteye uğratmasına engel olacak birtakım bilgi ve belgelerin yurt içine sokulmasına engel olunmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede sadece halkevlerinin bilgi döngüsü içinde vatandaş eğitimini yürütmesi planlanmıştır. Dış haberler süzgeçten geçirilerek toplumsal dayanışma ruhunu sarsacak nitelikteki verilerin vatandaş ile teması engellenmiştir.

Halkevlerinin işlevini daha da arttırmak ideolojik yönü güçlü devrim ülküdaşları yetiştirmek için Mason Locaları, Kadınlar Birliği, Muallimler Cemiyeti gibi dernekler kapatılmış veya devre dışı bırakılmıştır (Özcan, 2018: 1279; Pustu, 2019: 80; Bozkır, 2000: 99-115).

Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa bütün bu strateji ağının yönetiminde oldukça soğukkanlı davranmış, halkevlerini de iç ve dış politikalarının bir parçası olarak kullanmıştır. Bu çerçevede Reisicumhur 1932 Mayıs ayında Rusya'dan dönen Başvekil İsmet Paşa yönetimindeki Türk heyetini Mayıs 1932'de bu kez de İtalya seyahatine çıkarmıştır. Aynı şekilde Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa, Sovyet Rusya ile sıcak ilişkilere rağmen ordunun modernizasyonunun sağlanması ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi için Türk-Japon ilişkilerini devam ettirmiştir. Anti-Komintern Paktın üyesi Almanya ile de ticari ilişkiler devam ettirilirken Türkiye'nin dış politika sistemine engel teşkil edecek cereyanlar ise engellemiştir. Ancak yine de birtakım siyasi yapılanmaların tesiri kaçınılmaz olarak yansımıştır (Çelik, 2022: 909-924; Çelebi, 2007: 21-52; BCA. 30-10-0-0/ 13-74-11/11).

Temmuz 1932'de ise İspanya'nın önerisi ve Yunanistan'ın desteğini alarak Cemiyet-i Akvam'a katılan Türkiye, Sovyet Rusya'nın bölgesel ve stratejik hassasiyetlerini de göz önünde bulundurmayı ihmal etmemiştir. Örneğin Ankara Halkevi'nde gerçekleştirilen Sovyet sergisi Ülkü Mecmuası'nda detaylı bir şekilde tanıtılmış, Sovyet Rusya'nın yumuşak güç unsurlarını kullanmasına müsaade edilmiştir. Nitekim İsmail Hakkı "Tongus" imzalı yazıda serginin amacı muasır cemiyetlerin milli oyun, dans, şarkı, efsanelerinden beslenmeyen toplumun tek yönlü hayattan keyif almayan "bedbin kimseler" olarak kalacağı ifade edilmekteydi. Bu nedenle Sovyet sanatçıların Ankara'da düzenlediği resim sergisinin önem arz ettiği vurgulanmıştır (Tongus,1935: 444-446).

Türkiye, bir yandan halkevleri üzerinden Sovyet Rusya ile kültürel sahada yakınlık kurarken, bir yandan da diplomasi kanallarını kullanarak bölgesel ilişkilerini sıcak tutmaktaydı. Örneğin Ülkü Mecmuası'nda İran Şahı'nın Türkiye ziyaretine geniş yer ayrılırken Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa'nın kardeş ve dost ülke temalı konuşması aktarılıyordu. Reisicumhur, Şah'ın ziyaretini çok kıymettar bulmuş, iki ülkenin "sarsılmaz" ve "silinmez" bağları olduğunu vurgulamıştır (Ülkü, 1934: 321-324). Türkiye ve İran arasındaki ikili görüşmeler 1937'de imzalanacak olan Sadabat Paktı'nın temel taşlarından biriydi. Nitekim süreci takip eden Nusret Kemal "Yeni İran" başlıklı yazısında son on yılda demir ve kara yolu ağlarını genişleten İran ile Türkiye arasında kara bağlantısı kurulmasının Şark ile Garbı birbirine bağlayacak ileri bir adım olacağını değerlendirmekteydi (Nusret Kemal, 1934: 325-327).

Halkevi yayınlarında Türkistan ve dış Türkler hakkında da bilgiler verilmekteydi. Rus ve Çin işgaline uğramış coğrafyalardaki soydaş varlığı cumhuriyet vatandaşlarına aktarılıyordu. Şarki Türkistan olarak tanıtılan "Urumçı, Kulca, Tarbagatay, Guçen, Kaşgar ve Fergana'da" üç buçuk milyon Türk'ün yaşadığı belirtilmekteydi. Çin ve Rusya karşısında Türklerin giriştiği istiklal mücadeleleri anlatılmaktaydı (Abdülkadir, 1934: 449-455). Neticede halkevleri cumhuriyet vatandaşlarının eğitilmesi ve bilgilendirilmesi için önemli bir araç olmuş, bir yandan da dış politika ile bağlantılı siyasi stratejinin parçası olarak kullanılmıştır. Nitekim Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa'nın vefatının ardından başlayan II. Dünya Savaşı Milli Şef İsmet İnönü'yü birtakım kararlar almaya itmiştir. Ancak Reisi Cumhur Mustafa Kemal Paşa kadar "stratejik" ve "dengeli" politika yürütemeyen Milli Şef, Sovyet Rusya'nın baskısı ve savaşın sonundaki toprak taleplerine daha fazla direnememiş ülkenin kapılarını yeni müttefiklere sonuna kadar açmıştır. Yaşanan bu siyasi gelişmeler halkevlerinin amacından saparak ideolojik zeminini kaybetmesinin yolunu açmıştır (BCA. 571/35002-138304-19; BCA. 571/681140-298449-3).

HALKEVLERİNİN MİSYON FARKLILAŞMASI VE İNGİLİZ KÜLTÜR PROPAGANDASI

Kasım 1936 ile 1939 yılının Aralık ayı modern Türkiye'nin dış politikasındaki en kritik süreçleri ihtiva etmekteydi. Zira Mustafa Kemal Atatürk'ün diplomatik ve siyasi birtakım manevraları neticesinde 1936'da Boğazlar meselesi Türkiye'nin istediği şekilde neticelendi. Reisicumhur bu süreçte İstanbul'a gelen İngiliz Kralı VIII. Edward'ı ağırlamış, yasama yılı açılışında ziyaretten duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Sovyet Rusya'yı da yanında tutmak isteyen Atatürk, Kasım 1936'daki yasama yılı açılış konuşmasında Sovyet Rusya ve Türkiye dostluğunu da önemsediğini vurgulamıştır. Sovyet Rusya'ya karşı uyguladığı politikalarda yumuşak güç unsurlarından biri olan halkevlerini de çeşitli şekillerde kullanan Reisicumhur, Sovyet Rusya'ya öğretmen göndererek, halkevlerinde birtakım sembolik organizasyonlara müsaade ederek stratejik hedeflerinin baltalanmasına da müsaade etmemiştir. Ancak

Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı ve II. Dünya Savaşı Türkiye'nin iç ve dış dinamiklerini değişime zorlamıştır (TBMMZC. 1936: 6-7; Ulus, 1936: 1-3; Uludağ, 2023: 62; Sarıbeyoğlu Skalar ve Cecanpınar, 2021: 63-64).

Reisicumhur Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatından kısa süre önce ortaya koyduğu irade ve Almanya tehlikesine karşı Avrupa'ya odaklanan Fransa'nın tutumu neticesinde Hatay meselesi Türkiye lehine çözüldü. Ancak Türkiye ile Fransa ve İngiltere arasındaki olumlu ilişkiler süreci Stalin Rusya'sını oldukça rahatsız etti. Atatürk'ün yerine gelen Reisicumhur ve Milli Şef İsmet İnönü, tehdit olarak gördüğü Nazi Almanya'sı ile Stalin Rusya'sının ittifakına karşı yeni adımlar attı. Milli Şef İnönü, 23 Ağustos 1939'da Rusya ve Almanya'nın imzaladığı ittifak anlaşmasının ardından yeni arayışlara yöneldi. Fransa ve İngiltere ile ittifak anlaşması imzalamak istemesine rağmen temkinli davranarak Sovyet Rusya'nın da onayını almak istedi. Fakat süreç istenilen düzeyde devam etmedi (BCA. 571/35002-130304-19).

Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nun başında bulunduğu heyet Rusya seyahatine çıktı. Sovyet Rusya lideri Stalin'in heyetler arasındaki görüşmelere dâhil olarak Türk heyetinin hazırladığı anlaşma metnini "berbat ve kaba" olarak değerlendirmesinin ardından ilişkiler kopma noktasına geldi. Türkiye Sovyet Rusya ile yaşanan gerilimli dönemin hemen akabinde on beş yıllık süreci kapsayan Fransa ve İngiltere'nin dâhil olduğu ittifak anlaşmasını imzaladı. Milli Mücadele sürecinden beri devam eden Türkiye ve Sovyet Rusya birlikteliği büyük yara almış oldu. Neticede Sovyet Rusya'nın II. Dünya Savaşı'nın ardından Türkiye'den toprak talep edeceği sürece giden yolun taşları döşenmeye başlanmış oldu (BCA. 571/68140-298449-3).

Bu süreçte halkevleri Sovyet Rusya ve Türkiye ilişkilerinin önemli bir parçası durumundaydı. Türk-Sovyet ilişkilerinin önemli bir bölümünde Sovyet modeli Türk kültür kurumu olarak çalışmalarını sürdüren halkevlerini yeni bir misyon bekliyordu. Zira artık Türkiye'nin yeni müttefikleri vardı ve İngiltere'nin temsil ettiği Batı kültürünün yeniden Türk toplumu ile tanıştırılması gerekiyordu. 1936'da Karabük Demir Çelik Fabrikası bir İngiliz firmasına ihale edilmiş, hükümetler arasında temas sağlanmıştı. Ancak toplum nezdinde Batı kültürü yeterince tanıtılmamıştı. Nitekim Ekim 1939'da imzalanan Türk, İngiliz ve Fransız ittifakından sadece birkaç ay sonra meydana gelen Erzincan Depremi Batı kültürünün Türk toplumu ile tanıştırılması için önemli bir dönüm noktası oldu. 27 Aralık 1939'da gerçekleşen 7.9 büyüklüğündeki Erzincan depremine ilk yardım gönderen ülkeler arasında Fransa ve İngiltere yer almaktaydı. "32. 968" kişinin hayatını kaybettiği "116.000" civarında binanın yıkıldığı depremin kış aylarına denk gelmiş olması büyük bir yıkıma sebebiyet verdi. Neticede İngiltere ve Fransa önemli bir amacın parçası ve üç ay kadar önce imzalanmış ittifakın üyesi olarak, yirmi yıl önce işgalci olarak geldikleri topraklara bu kez de yardım kolileri ile tekrar ulaşmışlardı (Haçin, 2014: 40; Yurtoğlu, 2017: 161; BCA. 554/7893-50027-66).

Türkiye'nin Milli Mücadele sürecinden itibaren süregelen yirmi yıllık antiemperyalist politik anlayışı, değişen dengeler ve II. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı kaotik süreçten etkilendi. Mustafa Kemal Atatürk'ün halkevlerinin kuruluşu ile ivme kazandırdığı milli kimlik birliğine dayanan vatandaş modeli İngiliz ve Fransız kültüründen oldukça uzaktı. Halkevlerinin kuruluş amaçlarından biri de İtalya ve Almanya'nın aşırı milliyetçi politikalarına karşı topluma kültürel birlikteliği aşılamaktı. Aynı şekilde İngiltere de Ortadoğu ve Balkanlarda kendi politikalarına uygun toplum biçimleri inşa etme uğraşındaydı. Bu çerçevede British Council adında sivil bir yapılanma kurdu. Kurumun başkanları arasında İngiliz gizli servisinde çalışmış olan Lord Loyd'un bulunduğu "sivil" yapılanma, İngiliz dış politikasının önemli bir parçası ve yumuşak güç unsuru idi (British Council, 1955: 47; Central Intelligence Agency, 2024; Duman, 2018: 62; Arslanbenzer, 2020: 99).

Kültürel faaliyetler, 1939 yılının sonbaharında Türk-İngiliz ve Fransız ittifak anlaşmasının akabinde uzun bir sürecin parçası olarak planlanmıştı. Ancak Aralık ayındaki Erzincan Depremi'nin yarattığı "dayanışma" süreci İngiltere'nin kültür misyonuna hizmet ortamı hazırladı. Nitekim İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden'ın girişim ve önerisi ile 1940 yılında British Council'ın Türkiye şubesi açıldı. Türkiye şubesinin başında Michael Grant bulunmaktaydı. Öğretmen, doktor gibi birçok meslek grubuna İngilizce eğitimi vermek, İngiltere'de yüksek öğrenim imkânı sağlamak gibi birçok çalışma yürüten British Council, kültürel bilgileri istihbari veri niteliğinde de kullanmaktaydı. Bu çerçevede çalışmalarına hız veren British Council ilk olarak Nisan 1940'da Türkiye'den bazı gazeteci ve

parlamenterleri İngiltere'ye davet etti. Reisicumhur İsmet İnönü'nün imzasını taşıyan kararname ile giden gazetecilere 100'er liralık döviz tahsis edildi (BCA. 30-18-1-2/87-42-1; BCA. 534/37378-150289-105; BCA. 534/37358-150165-4; BCA. 534/37345-149993-8; BCA. 30-1-0-0/17-96-64/A7; BCA. 534/37398-150257-127).

İngiltere'ye gidecek on altı kişilik heyette Falih Rıfkı Atay, Hüseyin Cahit Yalçın, Necmettin Sadık, Genaral Naci Tınaz, Asım Us, Amiral Fahri Ergin, General Refet Bele, Ziya Gevher Etili, Muvaffak Menemencioğlu, Şükrü Esmer, Ragıp Sarper, Şekip Enginer, Nadir Nadi, Nevzat Celal Güven, Albay Rıza Yavuzer, Şevket Bilgin gibi isimler yer almaktaydı. Heyette yer alan Falih Rıfkı Atay ismi oldukça dikkat çekicidir. Halkevleri kurulmadan hemen önce "Yeni Rusya" adlı eseri ile dikkat çeken Falih Rıfkı'nın saldırgan Sovyet politikası karşısında yeni arayışa yönelen Türkiye'nin öncü kadroları arasında yer almış olması kayda değerdir. İngiltere'nin silah sanayi merkezlerini ziyaret eden Türk Heyeti birtakım incelemelerin ardından yurda dönmüştür. Bu süreçte İngiltere askeri yardımlarını da aksatmamıştır. Toplamda altı milyon sterlinlik kredi veren İngiltere, Türkiye'nin kara, deniz ve hava ordularını tahkim edecek askeri malzemeleri göndermeye başlamıştır. Özellikle Türk Boğazlarının stratejik durumu nedeni ile altı milyon sterlinlik kredinin yarısından fazlası deniz kuvvetlerini tahkim etmek üzere gönderilen askeri envantere ayrılmıştır (BCA.30-10-0-0/235-583-11-422; Falih Rıfkı, 1931: 171)

İkili ilişkilerin ivme kazandığı dönemde British Council, Lord Loyd'un başkanlığında oldukça aktif bir strateji izledi ve kısa sürede Ortadoğu yapılanmasını organize etti. Zira Lord Loyd 1925'den beri Ortadoğu'da İngiltere'nin Mısır Fevkalade Komiseri olarak faaliyet göstermekteydi. 1927'de Ankara'yı ziyaret eden Lord Loyd, 1936'da tekrar Türkiye'ye gelmiş, İstanbul'da Reisicumhur Mustafa Kemal Atatürk ile görüşme imkânı bulmuştu. İngiliz okullarının Türkiye'deki sorunlarını aktaran Lord Loyd'a İngiliz okullarından "şüphe duyulmadığını" söyleyen Atatürk, İngiltere'nin neden Türkiye ile dostluk kurmadığını sorgulamıştır. Atatürk, Avrupa'daki kritik savaş sürecine değinerek İngiliz stratejisi için Türkiye'nin göz ardı edilemeyecek pozisyonda olduğunu ima etmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün halkevlerinin kuruluş döneminde Mason Locaları dâhil birçok dış bağlantılı kuruluşu kapattığı göz önüne alınırsa İngiliz okulları konusunda verdiği cevap oldukça stratejiktir (BCA. 534/36983-148656-78; Çelik, 2023: 125).

II. Dünya Savaşı'nın ilk aşamasında Nazi Almanya'sının yıldırım harekâtları ile Avrupa ve Balkanlar'da işgallere girişmesi ve Sovyet Rusya'nın bölgesel etkileri İngiltere'nin Türkiye'yi yanında tutmak için savaşa sokmak istemesine neden olmuştur. Ayrıca İngiltere'nin amacı Türkiye'nin stratejik konumundan faydalanmaktır. Türkiye ise tarafsız kalarak savaştan hasarsız çıkma uğraşındadır. Bu süreçte British Council Türkiye'de gereken sistematik alt yapıyı oluşturarak, Türk devlet ricalini İngiltere'nin politikalarına uygun hareket etmeye zorlamıştı. British Council kültürel faaliyetlerini stratejik bir takım adımlar ile süslemiştir. Örneğin İnönü Ansiklopedisi'nin çıkarılması için destekte bulunmuştur. Hem Reisicumhur İsmet İnönü'nün iktidar sembollerinden biri olan çalışmanın önemsendiği gösterilmiş, hem de dostluğun pekiştirilmesi sağlanmıştır. Kıbrıs'a da ayrıca önem veren British Council kültür komitesi Kıbrıs Türklerini özellikle seçerek İngiltere'de eğitime almıştır (Çelik, 2019: 246; BCA. 534/37099-148553-83; BCA. 534/37378-150289-99).

Bu süreçte Milli Şef, Türk-İngiliz ilişkilerini önemsediğini göstermek için bir dizi kararlar almıştır. Bu kararlardan biri de Rauf Orbay'ı Türkiye'nin İngiliz Büyükelçiliğine atamak olmuştur. Zira Türkiye'nin İngiliz Büyük Elçiliğini yürüten Tevfik Rüştü Aras görevi sürdürme konusunda çok istekli davranmamış ve emekliliğini istemiştir. Zira Aras, Atatürk dönemi Türkiye'sinin Dışişleri Bakanlığı görevinde bulunmuş daha çok Sovyet Rusya ve Türkiye ilişkilerinin ana figürlerinden biri olmuştur. Bu nedenle Milli Şef, II. Dünya Savaşı sürecinde Türk-İngiliz ilişkileri için daha makul bir büyükelçiye ihtiyaç olduğu kanısına varmıştır. Bu görev içinde hem tecrübeli hem de İngilizler için daha samimi görülecek bir kişi olan Rauf Orbay ikna edilmiştir. Türk ve İngiliz ilişkilerinin önemine dikkat çekmek isteyen Milli Şef, Rauf Orbay'ı "olağanüstü büyükelçi" olarak takdim etmiştir (İlyas ve Turan, 2016: 320; Yalçın, 2011: 714; BCA. 534/37338-149773-4; BCA. 534/37338-149773-12).

Rauf Orbay, Saltanat ve Hilafet konusunda birtakım çekinceleri olduğunu ifade etmiş, İzmir Suikast davasında yargılanmış, Atatürk Türkiye'sinden uzakta kalmış ve bir süre de İngiltere'de yaşamıştır. Orbay, elçilik görevini devraldıktan sonra Times gazetesinde yayınlanan yazıda "Türk-İngiliz dostluğunun taraftarı" olarak nitelendirilmiştir. Başbakan Churchill ise Rauf Bey'i Balkan Savaşlarındaki

namından ötürü Hamidiye kahramanlığını hatırlatarak övmüştür. Zira Rauf Orbay, Atatürk Türkiye'sinden uzak kaldığı süreçte tıpkı Halide Edip gibi Hindistan'da birçok konuşma yapmıştır. Bu konuşmalar daha çok Hilafet meselesi ile ilgili idi. İngiliz makamlarının onayı olmadan yapılamayacak bu çalışmaları yürüten Rauf Orbay'ın Türk-İngiliz ilişkilerinde "resmi" bir vazife ile görev alması ikili ilişkilerin gelişmesini oldukça hızlandırmıştır (Kuruloğlu, 2022: 229-253; Akman, 2019: 2429; Bilkan, 2011: 33-44. Doğan ve Kapcı, 2023: 795; BCA. 534/37170-148366-25).

Türk-İngiliz ilişkilerinin en önemli aşamalarından biri de ülke dışındaki ilk halkevi olan Londra Halkevi'nin kurulması olmuştur. Milli perspektif dairesinde hareket eden halkevlerinin ideolojik yörüngesinden çıkartılarak, İngiliz kültür misyonu çerçevesinde hareket eden British Council'e eklemlenmesinin yolu böylelikle açılmıştır. British Council Londra Halkevi'nin 1941'den 1944'e kadar kira ücretini dahi ödeyerek, halkevlerinin hizmet araçlarından biri olmasının önündeki engelleri ortadan kaldırmıştır. Bu dönemde Türkiye'deki halkevlerinde İngiliz kültür tanıtımı çerçevesinde propaganda faaliyetleri yürütülmüş, çeşitli sinema filmleri, sergiler düzenlenmiş, İngilizce eğitim ve öğretim dersleri verilmiştir. Özellikle şehir nüfusunun yoğun olduğu bölgelerdeki halkevleri ideolojik ve kültürel propaganda için daha uygun bulunmuştur. Örneğin Eminönü Halkevinde Londra Üniversitesi Profesörlerinden H. P. Hanley'in İngiliz kültürü hakkında konferans verilmesi planlanmıştır. Ancak British Council'in faaliyetlerini kısıtlayan en büyük engel dil eğitiminin yetersiz olması idi. Bu nedenle halkevleri İngiliz dili eğitimi için uygun bir platforma dönüştürüldü. Antakya, Mersin, Bursa, Balıkesir, Samsun, Trabzon, Zonguldak ve Kayseri gibi halkevlerine giden İngiliz kültür heyeti çeşitli incelemelerde bulunmuştur. Bu çerçevede halkevlerinde Doktor Phillips propaganda filmleri izletirken, Mr. Lionel Billows da dört ile altı hafta sürecek İngilizce eğitimleri vermekteydi. İngiliz kültür heyeti her vilayete uzanan eğitim ağı karşısında şaşkınlıklarını da gizleyememişlerdir. Dr. Phillips Türkiye'nin kısa sürede bu kadar ilerlemesinin şaşırtıcı olduğunu, eğer müsaade edilirse İngilizlerin "manen" ülkeyi yirmi beş yıl içinde geliştireceğini belirtmekteydi. Elektrik sorununun giderilmesi halinde köylere kadar gidecek İngiliz heyetlerinin şehir ve köy farkını ortadan kaldıracağını savunmaktaydı (Eser, 2023: 143; BCA. 534-37390-149831-31; Balım, 2023: 82; BCA. 490-1-0-0/1018-922-1; Smith ve Maley, 2004: 83-87; BCA.490-1-0-0/1017-921-2/5.Büro; BCA.490-1-0-0/1212-25-2/8.Büro).

British Council'in başkanı Lord Loyd'un etkisi ile İstanbul Üniversitesi bünyesinde Bizans Tarihi Kürsüsü kurulmuş, başına da Sir Steven Runciman getirilmiştir. İngiliz kültür misyonu bir yandan Hitit ve Sümerler ile ilgili Anadolu'da Türk kimliğinin köklendirilmesine yönelik Atatürk dönemi tarih araştırmalarının anlatıldığı halkevlerinin kuruluş mantığını değişime zorlarken, bir yandan da Bizans tarihi çalışmalarının daha kurumsal ve sistematik hale getirilmesinin yolunu açmıştır. Böylece İngiliz eğitim yapısına daha kolay eklemlendirilecek toplum zihniyetinin imal edilmesine zemin hazırlanmıştır. Örneğin Sıhhat Vekaleti'ne yapılan teklifte British Council üç doktoru tıp eğitimi görmek üzere İngiltere'ye götürmek istediğini belirtmiştir. İstanbul Üniversitesi ve İstanbul'a ayrıca önem gösteren British Council İstanbul Valisi Lütfi Kırdar'ı İngiltere'ye davet etmiştir (Bingöl ve Kuban Tokgöz, 2022: 109-128; BCA. 534/37345-149993-22; BCA. 534/37398-150259-18).

British Council'in Türkiye şubesi halkevleri ile yetinmemiş Köy Enstitülerinin de etki altına alınması için birçok girişimde bulunulmuştur. British Council Milli Eğitim Teknik Öğretim Müsteşarı Rüştü Uzel'i üç ay sürecek eğitim inceleme süreci için İngiltere'ye davet etmiştir. Türk kamuoyunda İngiliz sempatisi oldukça ileri noktaya taşınmıştır. Nitekim Britis Council'in Başkanı Lord Loyd'un ölümü oldukça dikkat çekmiştir. Ulus gazetesinde kaleme alınan yazı da Lord Loyd'un çok saygın ve mücadeleci bir yapıda olduğu belirtilerek, cenaze merasimi hakkında bilgilere yer verilmiştir. Lord Loyd'un ölümünün ardından British Council'in başına Malcolm Robertson geçmiştir. Robertson'un 1943 yılında Türkiye'yi ziyaret etmiş, oldukça sıcak karşılanmıştır. İngiltere'ye döndükten sonra teşekkür mesajı gönderen Robertson, Milli Şef, hükümet erkânı ve CHP Genel Sekreterine özellikle teşekkür etmiştir. Ancak 1946'dan sonra halkevlerinin ve CHP'nin toplum nazarında güç kaybetmesi, Ortadoğu'daki birçok alanda İngiltere'nin yerini ABD misyon heyetlerinin alması yeni bir sürecin kapılarını aralamıştır. Demokrat Parti'nin yükselişi ve NATO'nun kuruluşuna giden süreçte ilişkiler sadece kültür birlikteliği ile sınırlı kalmamış, askeri ve siyasi birlikteliğin sınırları dahi "oldukça" zorlanmıştır. Neticede CHP kurumu olarak görülen halkevleri 1951 yılında Demokrat Parti tarafından kapatılmıştır (Babaoğlu, 2019: 39; BCA. 534/37092-148864-89; BCA. 30-10-0-0/235-588-14/422; BCA. 534/37379-150295-34).

SONUÇ

Meşrutiyet döneminden Millî Mücadele dönemine kadar uzanan sürecin sihirli kavramlarından biri olan halkçılık, Cumhuriyet Türkiye'sinin resmî ideolojisini işlevselleştiren en önemli fikirlerden biri niteliğine bürünmüştür. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması ve Cumhuriyetin ilanı ile kişi hâkimiyetine son verilmiş, modern Türkiye'nin en güçlü dinamikleri halkçı ideolojinin etrafında şekillenmiştir. Cumhuriyetin ilk dokuz yılında kurumsallaşan halkçı ideoloji 1932 yılında ise halkevlerinin kurulması ile fikri ve fiili sahada zirveye ulaşmıştır. İç ve dış politik dengelerin de etkisi ile çeşitli ideolojik formasyonlara bürünen halkevleri, kuruluş sürecinde Türk-Rus ilişkilerinin bir parçası olarak yumuşak güç unsuru şeklinde çalışmalarını sürdürmüştür. Ancak Reisicumhur Mustafa Kemal Atatürk halkevlerinin temel işlevi olan cumhuriyet vatandaşı yetiştirme amacından uzaklaşmasına müsaade etmemiştir.

Akdeniz, Avrupa, Asya ve Kafkasya'da yükselen aşırı milliyetçi ve ırkçı ideolojilerin cumhuriyetin toplumsal nizamını bozacak nitelikteki cereyanları halkevleri vasıtası ile önlenmeye çalışılmıştır. Modern ilkeler çerçevesinde kültür birlikteliğine haiz pragmatik bir vatandaşlık modelinin ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Halkevleri ve Halkodaları vasıtası ile köylere kadar ulaşan bilgi ağı, restorasyon dönemindeki Cumhuriyet Türkiye'sinin milli kimlik mayasının temellerini atmıştır. Cumhuriyetin en dinamik kurumlarından olan halkevleri, Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa'nın vefatının ardından dış etkenler tarafından yörüngesinden çıkmaya zorlanmıştır. Zira II. Dünya Savaşı'nın hızla yayılması, Milli Şef İsmet İnönü'nün ülkeyi savaşa sokmama çabası birtakım tavizleri de beraberinde getirmiştir.

Boğazlar ve Kafkasya üzerinde Sovyet Rusya'nın aktif güç unsuru olarak baskı kurması, Nazi Almanya'sı ve İtalya'nın saldırgan politikaları Türkiye'yi yeni müttefikler aramaya itmiştir. İngiltere ve Fransa ile başlayan müttefiklik ilişkisi 1939 Erzincan Depremi'nin ardından ivme yakalamıştır. Halkevleri de Türkiye ve İngiltere'nin müttefiklik ilişkisi çerçevesinde kuruluş ilkelerinden uzaklaşmış, Anadolu topraklarında sadece yirmi yıl önce acımasızca işgallerde bulunan İngiltere'nin propaganda mekânlarına dönüşmüştür. İngiltere'nin kültür misyonlarından British Council'a eklemlenmeye çalışılan halkevleri ideolojik açıdan büyük bir kırılma yaşamıştır. 1951 yılında Demokrat Parti iktidarı tarafından kapatılıncaya kadar halkevleri yeni misyonu ile çalışmaya devam etmiştir. Neticede cumhuriyet vatandaşlarına milli kimlik kazandırma şiarı ile faaliyetlerine başlayan halkevleri ideolojik kırılma yaşamış ve nihayetinde politik sonuçların ortaya çıkardığı yeni süreçte niteliğini kaybetmiştir.

KAYNAKÇA

Arşivler

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA).

Telif Eserler ve Diğer Yayınlar

Abdülkadir. (1934). Şarki Türkistan. *Ülkü: Halkevleri Mecmuası*, (18), 449-455.

Acar, H. (2019). Türk siyasal hayatında Şeyh Sait isyanı. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3), 2934-2952.

Akal, E. (2018). *Mustafa Kemal İttihat Terakki ve Bolşevizm*, İletişim Yayınları.

Akçuraoğlu Yusuf, (1933). Birinci Türk tarihi kongresi. *Ülkü: Halkevleri Mecmuası*, (1), 23-30.

Akman, Z. (2019). Abdülmecid Efendi'nin hayatı ve halife seçilmesinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde yaşanan tartışmalar. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(4), 2424-2440.

Akyüz, K. (1986). Türk ocakları. *Belleten*, 50 (196), 201-228.

Alakel, M. (2011). İlk dönem cumhuriyet Türkiye'si ulus inşası sürecinde milliyetçilik ve sivil-etnik ikilemine dair teorik tartışmalar. *Gazi Akademik Bakış*, 5(9), 1-30.

Arai, M. (2016). *Jön Türk dönemi Türk milliyetçiliği*. İletişim Yayınları.

Arslanbenzer H. (2020). Bir siyaset enstrümanı olarak Batı Avrupa kültür politikaları: Brıtısh Councıl örneği. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Aslan, Y. (2001). *TBMM hükümeti.* Yeni Türkiye Yayınları.

Atamtürk, E., Çavuşoğlu, T. ve Danış, M. Z. (2023). Cumhuriyet tarihinde sosyal hizmetin ilk örüntüleri: bir toplum kalkınması modeli olarak millet mektepleri. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8, 2202-2218.

Atlı, C. (2013). *Kars Halkevi*, Salkımsöğüt Yayınları.

Aydın, H. (2024). Türk kültür hayatında halkevleri kütüphaneleri ve basına yansıması (1932-1951). *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 12 (38), 451-472.

Aydın, S. (2019). *Türk düşüncesinde 1908-1938 yılları arasında sosyolojik bağlamda halkçılık hareketi*. Gece Akademi Yayınları.

Aydınel, S. (1993). *Güneybatı Anadolu'da Kuvva-yı Milliye harekâtı*, Kültür Bakanlığı Yayınları.

Babaoğlu, R. (2019). British Council, Köy enstitüleri ve savaş ortamında kültürel diplomasinin yollarını aramak. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 34(1), 23-48.

Bal, M. A. (2022). Milli mücadele'nin gizli teşkilatı: Karakol Cemiyeti (1918-1920). *Türk Dünyası Araştırmaları,* 130 (256), 103-48.

Balım, H. (2023). British Council ve Türkiye'deki İngilizce öğretim faaliyetleri". *Journal of Anglo-Turkish Relations*, 4(1), 76-99.

Bardakçı M. (2019). *Bir devlet operasyonu 19 Mayıs*. İstanbul: Turkuvaz Kitap Yayınları.

Başaran, A. (2017). Siyasi ilişkiler kredi ilişkileri etkileşimi: Sovyetler Birliği-Rusya Federasyonu-Türkiye örneği (1930-2000). *Karadeniz Araştırmaları*, 14(54), 207-234.

Behçet Kemal, (1933). Ergenekon. *Ülkü: Halkevleri Mecmuası*. (1), 14-17.

Belen, N. (2023). Saltanatın ilgasının bayram ilan edilmesi: "hâkimiyet bayramı/ hâkimiyeti milliye bayramı ve kutlamaları (1 kasım 1922/12 rebiyülevvel 1338-24 haziran 1934). Tarih ve Günce(13), 179-203.

Berkes, N. (2019). *Türk düşününde batı sorunu*. Yapı Kredi Yayınları.

Bigat Akça, B. (2022). Menemen (Kubilay) olayı hakkında yapılmış çalışmalar üzerinden bir değerlendirme. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 20(32), 47-77.

Bilgi, N. (2001). Yeni Doğuş: Manisa Halkevi Dergisi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* 17, (49), 131-57.

Bilkan, A. F. (2011). Halide Edib Adıvar'ın Hindistan'daki konferansları. *Bilig Dergisi*, (56), 33-44.

Bingöl, V. ve Kuban Tokgöz, Z. (2022). Sir Steven Runciman at Istanbul University: how British wartime politics led to the establishment of the Byzantine art history chair. *Sanat Tarihi Yıllığı,* (31), 109-128.

Bozkır, G. (2000). Türk kadın birliği. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3(10) 99-115.

British Council. (1955). Report on the work of the British Council 1934-1955. Londra.

Central Intelligence Agency. (2024). The Brıtısh Councıl 1934-1955 Twenty-Fırst Annıversary Report**.** https://www.cia.gov/readingroom/document/cia-rdp78-02771r000100140005-8.

Ceride-i Resmiye, (1921). *Ceride-i resmiye*, 7 Şubat 1921.

Çeçen, A. (2018). *Atatürk'ün kültür kurumu: Halkevleri*, Tarihçi Kitabevi.

Çelebi, M. (2007). Başvekil İsmet Paşa'nın İtalya seyahati. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 22 (2), 21-52.

Çelik, H. Seçkin. (2022). Recep Peker'in faşizmle ilgili düşünceleri ve bir iddianın sorgulanması. *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4 (8), 909-24.

Çelik, R. (2019). Hüseyin Rauf (Orbay) Bey'in Hindistan seyahati ve faaliyetleri. *Mavi Atlas*, 7(2), 243-264.

Çelik, R. (2023). Atatürk-Lord Lloyd görüşmesi: Türk-İngiliz ilişkileri ve Akdeniz sorunu. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1), 120-130.

Çevik, Z. (2002). *Milli Mücadele'de müdafaa-i hukuktan Halk Fırkasına geçiş*, Atatürk Araştırma Merkezi.

Çoban, İ. (2022). Atatürk'ün kız kardeşi Makbule Atadan hanımefendinin hayatı. *Tarih ve Tarihçi,* 1(2). 18-40.

Çubukçu, İ. A. (1985), Atatürk, din ve lâiklik. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* 1 (2). 573-76.

Demirci, F. (2015). Kadro hareketi ve kadrocular. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* (15), 35-53.

Dikici, A. (2008). Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk Polis Teşkilâtı (1923-1938). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 24 (72), 719-56.

Doğan, N. ve Kapcı, H. Z. (2023). "Rauf Orbay'ın Londra büyükelçiliği döneminde Türk-İngiliz ilişkileri". Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 23 (47), 791-819.

Doğaner, Yasemin. 2024. Halkevleri. *Atatürk Ansiklopedisi*.

Duman, M. (2018). II. Dünya savaşı sonrasında dış politikada doğrultusunda gelişen kültürel bir ittifak: Halkevleri ve İngiliz kültür heyeti. *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 3(3), 57-73.

Dündar, Ali M. (2006). *Panislamizm'den Büyük Asyacılığa Osmanlı İmparatorluğu: Japonya ve Orta Asya.* Ötüken Neşriyat.

Erdem, H. (2019). *1920 yılı ve sol muhalefet*. Sel Yayıncılık.

Erdem, N. (2009). Yunan tarihçilerinin gözüyle 1930 Türk-Yunan dostluk antlaşması ve Venizelos'un bu sürece katkıları. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (23), 93-128.

Erdoğan Çelikkın, Z. (2023). Cumhuriyetin 100. yılında vakıflar: bir adım ileri iki adım geri. Mülkiye Dergisi, 47(5), 259-288.

Ertan, T. F. (1993). Kadro hareketine genel bir bakış. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* 9 (27), 549-58.

Ertem, B. (2010). Siyasal bir muhalefet denemesi olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 71-92.

Esengin K. (1998). Milli Mücadelede Ayaklanmalar. Kamer Yayınları.

Eser, G. (2023). Londra Halkevi üzerine bazı değerlendirmeler. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (33), 135-162.

Falih Rıfkı, (1931). *Yeni Rusya*, Ankara.

Gürses, F. . (2010). Kemalizm'in Model Ders Kitabı: Vatandaş için medeni bilgiler. *Gazi Akademik Bakış,* 4(7), 233-249.

Haçin, İ. (2014). 1939 Erzincan büyük depremi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* 30(88), 37-70.

Hâkimiyet-i Milliye. (1920). Zaferden saadete ulaşmak için etrafında toplanacağımız umdeler. *Hâkimiyet-i Milliye*, 09. 04. 1920.

Halk Fırkası Nizamnamesi, (1923). Halk fırkası nizamnamesi. TBMM Matbaası.

Hasar, V. (2024). Ankara Halkevi ve faaliyetleri (1932-1938). *Gazi Akademik Bakış*, 17(34), 151-172.

İlgazi, A. (2022). Atatürk'ün halkçılık anlayışının Türkiye'nin çağdaşlaşmasındaki rolü ve önemi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 1-20.

İlgen, F. (2020). Türk siyasal hayatında çok partili hayata geçiş süreci: iç ve dış siyasette yaşanan gelişmelerin genel değerlendirmesi. *Journal of Universal History Studies*, 3 (1), 126-147.

İlyas, A. ve Turan, O. (2016). İnönü dönemi Türk dış politikası. *Atatürk Dergisi*, 1 (1), 319-341.

İnan, A. (2018). *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmir konuşmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

İsmail Hakkı Tongus. (1935). Sovyet sanatkârları resim sergisi, *Ülkü: Halkevleri Mecmuası*. 4 (24), 444-446.

İstikbal Gazetesi. (1920). Halkçılık programı. *İstikbal gazetesi*. 17 Ekim 1920.

Kayıran, M. ve Saygın, S. (2019). İzmir iktisat kongresi. *Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, 3(5), 27-70.

Kelkitli, F. A. (2017). İki savaş arası dönemde İtalya'ya karşı Balkanlarda bir dengeleme politikası denemesi: Balkan Antantı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 72(2), 423-443.

Kılıç, S. (1997). Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'nın batı Anadolu gezisi ve karşılama törenleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (8), s. 187- 201.

Kuruloğlu, F. (2022). The usual suspect: turkey's former PM Hüseyin Rauf Orbay's Journey to India in 1933. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, (41), 229-253.

Küsmez, A. C. (2023). Atatürk Dönemi, Eşkıya ile Mücadele Harekâtında Jandarma. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (12), 1136-1365.

Matsutani H. (1994). Japonya'nın dış politikasında Türkiye'nin yeri ve önemi. Yayınlanmış Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Mustafalı, A. (2023). Rus halkçılığı ve Atatürk'ün halkçılık ilkesinin karşılaştırmalı analizi. *SDE Akademi Dergisi*, 3(2), 239-263.

Müezzinoğlu, E. (2018). İsmet Paşa'nın 1932 Sovyet Rusya ziyareti üzerine. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2), 249-260.

Nusret Kemal. (1934). Yeni İran. *Ülkü: Halkevleri Mecmuası*. 3 (17), 325-327.

Özcan, K. (2018). Atatürk döneminde Masonluk ve Masonlarla ilişkilere dair bazı arşiv belgeleri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi,* 7(2), 1274-1291.

Özdemir, Y. ve Aktaş, E. (2011). Halkevleri (1932'den 1951'e). *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (45), 235-262.

Özden, H. (2019). Şeyh Sait İsyanı, İngiltere ve Musul. *Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, 3(6), 52-60.

Özder, F. (2017). Birinci beş yıllık sanayi planı ekseninde Atatürk dönemi Türk-Sovyet ekonomik ve ticari ilişkileri. *Atatürk Yolu Dergisi*, 15 (60), 143-170.

Özkan, A. (2008). Millet-milliyetçilik-millî tarih bağlamında Türk yurdu dergisinde millî tarih oluşturma çabaları (1911- 1918). *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (37), 289-309.

P. Gentizon. (1938). İtalya'da ırkçılık. *Ülkü: Halkevleri Mecmuası*. 2 (67), 65-68.

Parla, T. (2018). *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de korporatizm*, Metis Yayınları.

Perinçek, M. (2015). İkinci Dünya Savaşı'nda Nazi-Taşnak işbirliği. *TESAM Akademi Dergisi*, 2(1), 127-156.

Pustu, Y. (2019). Teşkilat yapısı ve faaliyetleriyle Türkiye muallimler birliği (1921-1936). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* 35 (99), 51-94.

Resmi Gazete. (1924). Köy Kanunu. *Resmî Gazete*, 07. 04. 1924.

Resmi Gazete. (1930). Belediye Kanunu. *Resmi Gazete*, 14. 04. 1930.

Resmi Gazete. (1930). Türk Vatandaşlığı Kanunu. *Resmi Gazete*, 4 Haziran 1928.

Rus Yazıcısı Aldanoftan, A.B. (1933). Hitler ve fıkrası. *Ülkü: Halkevleri Mecmuası*. (2), 160-165.

Sabih, A. (1921). Yine mi merkeziyetçilik ?, *İstikbal*, 21. 02. 1921.

Sakal, F. (1999). *Ağaoğlu Ahmet bey*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Sami, H. İ., Rasih, H. ve Hilmi, H. (1923). *Hâkimiyet-i Milliye ve Hilafet-i İslamiye*, Yenigün Matbaası.

Sarıbeyoğlu Skalar, M., ve Cecanpınar, H. (2021). 85. yılında Montrö boğazlar sözleşmesi: Türkiye ve Karadeniz'e kıyıdaş devletler açısından önemi. *Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 29(1), 57-86.

Savran, S. (2023). *Bir ihtilal olarak Millî Mücadele*. İstanbul: Yordam Kitap.

Selim Sırrı (1933). İtalya'da Halk ve Gençlik Teşkilatı. *Ülkü: Halkevleri Mecmuası*. (3), 241-245.

Sicim Kaplan, E. (2023). "Pan-Asyacılık: Okakura Tenshin (Kakuzō) ve Asya algısı". *History Studies,* 15 (4), 759-74.

Smith, R. ve Maley, A. (2004). Lionel Billows (1909–2004): in memoriam. English Language teacher education and development. (8), 83-87.

Sonyel, S. R. (1975). Son Osmanlı Padişahı Vahidettin ve İngilizler. *Belleten*, 39 (154), 257-264.

Soylu, P. Ü. ve Ö. Yaktı, (2012). Devletçiliğe yönelmede bir köşe taşı: birinci beş yıllık sanayi planı. *History Studies*, 365-379.

Şirin, F. (2016). İngilizlerin raporlarında Atatürk'ün ilk İstanbul ziyareti (1927). *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (35), 245-261.

Şirin, F. S. (2010). Cumhuriyet ideolojisinin halka benimsetilmesinde Kars halkevi ve doğuş dergisinin rolü (1933–1950). *Folklor/Edebiyat*, 16(61), 73-104.

Tanör B. (1998). *Yerel Kongre İktidarları*, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.

TBMMZC. (1922). TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1 (24).

TBMMZC. (1936). TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5 (13).

Tekerek, N. (2005). Halkevleri (1932-1951), Temsil şubeleri ve bir örnek: Adana Halkevi temsil şubesi. *Erdem*, 15 (43), 15-26.

Toprak, Z. (2020). *Atatürk: kurucu felsefenin evrimi*. Türkiye İş Bankası Yayınları.

Tuğluoğlu, F. (2005). *Türkiye'de halkçılık ideolojisi ve Halkevleri*. *ERDEM*, 15 (42), 101-118.

Uludağ, M. (2023). The First Visit of a British Monarch to Turkey: Edward VIII. *Journal of Anglo-Turkish Relations*, 4 (1), 55-75.

Ulus, (1936). Muallimlerimizin Sovyet kültürü hakkındaki duyguları. *Ulus Gazetesi*, 12.09.1936.

Umumi Nüfus Tahriri. (1929). *28 Teşrinievel 1927 Umumi Nüfus Tahriri,* İstatistik Umum Müdürlüğü Neşriyatı No: 7.

Unat, F. R. (1957). Atatürk'ün toplamak istediği meclis-i müessisan. *Belleten*, 21(83), 1957, 483-487.

Uzun, H. (2010). Tek parti döneminde yapılan cumhuriyet halk partisi kongreleri temelinde değişmez genel başkanlık, Kemalizm ve milli şef kavramları. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,* 9 (20), 233-71.

Ülkü Halkevleri Mecmuası, (1933). *Ülkü Halkevleri Mecmuası*. Ulus Basımevi.

Ülkü. (1934). İran ve Türkiye. *Ülkü: Halkevleri Mecmuası*. 3 (17), 321-324.

Yalçın, O. (2011). İkinci dünya savaşında İsmet İnönü ve Churchill arasında yapılan Adana görüşmesi. *Atatürk Yolu Dergisi,* 12 (47), 701-31.

Yavan, M. K. (2018). İttihatçılar ve İzmir suikastı. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 118(232), 97-116.

Yurtoğlu, N. (2017). Cumhuriyet döneminin en önemli ağır sanayi hamlesi: Karabük Demir ve Çelik Fabrikası (1939-1960). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 33(96), 155-204.

Yükselbaba, Ü. (2017). Emile Durkheim'a göre toplum, düzen ve hukuk: hukukun ve cezanın evrimi, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 75 (1), 191-226.